

XO‘JALIK SHARTNOMASI TUSHUNCHASI, TARAFLARI VA SHARTNOMANI TUZISH

Yaxshiboyev Mirvohid Gulboy o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy Universiteti Ijtimoiy fanlar fakulteti Yurisprudensiya: biznes
huquqi yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

E-mail: yaxshiboyevmirvohid@gmail.com

Annotatsiya: ushbu maqolada fuqarolik huquqiy shartnomalarning alohida turi hisoblanadigan xo‘jalik shartnomalari, ularning huquqiy tarifi, taraflarning huquqiy maqomi va shartnomani davlat ro‘yxatidan o‘tkazish bilan bo‘g‘liq munosabatlar haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: Fuqarolik kodeksi, xo‘jalik shartnomasi, xo‘jalik yurituvchi subyekt, tadbirkor, yuridik shaxs, huquq, majburiyat, davlat ro‘yxatidan o‘tkazish.

Xo‘jalik shartnomasi deb taraflardan biri shartlashilgan muddatda tadbirkorlik faoliyati sohasida tovarlarni berish, ishlarni bajarish yoki xizmatlar ko‘rsatish majburiyatini oladigan, ikkinchi taraf esa tovarlarni, ishlarni, xizmatlarni qabul qilib olish va ularning haqini to‘lash majburiyatini oladigan kelishuvga aytiladi.¹

Faqatgina yuridik shaxslar, shuningdek yuridik shaxs tashkil etmagan holda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirayotgan jismoniy shaxslar xo‘jalik shartnomalarining subyektlari bo‘ladilar.

Xo‘jalik shartnomasi taraflari belgilangan tartibda quyidagi huquqlarga ega:

✓ xo‘jalik shartnomalarini tuzish, bajarish, o‘zgartirish va bekor qilish munosabati bilan zarur bo‘lgan ma’lumotnomalar va boshqa hujjatlarni so‘rash va olish;

¹ “Xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni, 29.08.1998 yildagi 670-I-son.
SJIF: 5.051

✓ xo‘jalik shartnomalarini tuzish, bajarish, o‘zgartirish va bekor qilish bilan bog‘liq masalalar yuzasidan ekspertlarning yozma xulosalarini so‘rash va olish, mutaxassislar bilan maslahatlashish;

✓ davlat organlari va boshqa organlarga, mansabdor shaxslarga iltimosnomalar bilan murojaat etish hamda shikoyatlar berish va ulardan asoslantirilgan yozma javoblar olish;

✓ boshqa tarafning iqtisodiy ahvoli, nufuzi va ishchanlik jihatlari xususidagi ma’lumotlarni to‘plash;

✓ xo‘jalik yurituvchi subyektlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning qonunda nazarda tutilgan vositalari va usullarini qo‘llash.

Xo‘jalik shartnomasining taraflari qonunchilikda va shartnomada nazarda tutilgan o‘zga huquqlarga ham ega bo‘lishlari mumkin.

Xo‘jalik shartnomasi taraflari:

✓ xo‘jalik shartnomalari to‘g‘risidagi qonunchilikning talablariga rioya etishlari;

✓ qonunchilikda nazarda tutilgan hollarda xo‘jalik shartnomalarining o‘z vaqtida tuzilishini ta’minlash;

✓ tuzilgan xo‘jalik shartnomalari bo‘yicha zimmalariga olingan majburiyatlarni o‘z vaqtida va tegishli tartibda bajarishlari shart.

Xo‘jalik shartnomasi – fuqarolik huquqiy shartnoma hisoblanib, unga nisbatan Fuqarolik kodeksining bitimlar va shartnomalarga tegishli barcha normalar qo‘llaniladi.

Shu bilan bir qatorda xo‘jalik shartnomasi o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ular quyidagilardir: birinchidan, shartnoma faqat tadbirkorlik sohasida, ya’ni foyda olish maqsadida; ikkinchidan, shartnoma yuridik shaxslar va yakka

tartibda faoliyat yurituvchi subyektlar o'rtasida; uchinchidan, shartnoma tovarlar berish, ishlarni bajarish yoki xizmatlar ko'rsatish to'g'risida; to'rtinchidan, shartnoma faqat yozma shaklda tuzilishi belgilab o'tilgan va ushbu shartlarga rioya qilmaslik shartnomaning haqiqiy emasligini keltirib chiqaradi.

Tadbirkorlik faoliyati sohasidagi shartnomaviy munosabatlarning asosiy prinsiplari quyidagilardan iborat: xo'jalik shartnomalarini tuzishning erkinligi; taraflarning o'zaro manfaatdorligi; shartnoma intizomiga rioya etish; taraflarning o'zaro mulkiy javobgarligi.

Fuqarolik kodeksining 1-moddasida fuqarolik-huquqiy munosabatlar ishtirokchilarining tengligi, mulkning daxlsizligi bilan bir qatorda shartnoma erkinligi ham fuqarolik huquqining asosi sifatida ta'riflanadi. Fuqarolik kodeksining 354-moddasida ochib berilgan. Bu moddada barcha fuqarolar va yuridik shaxslar shartnoma tuzishda erkin deb e'tirof etilganlar.²

Shartnomaning shartlari taraflarning xohishi bilan belgilanadi, tegishli shartning mazmuni qonunchilik hujjatlari imperativ normalarida ko'rsatib qo'yilgan hollar bundan mustasno. Misol uchun, qishloq xo'jaligi mahsulotlari kontraktatsiya shartnomasida boshqa shartlar bilan bir qatorda xo'jalikka belgilangan foizdan kan bo'lmagan miqdorda avans to'lash nazarda tutilishi lozim.

Xo'jalik shartnomasi, qoida tariqasida bir tarafning oferta yo'llashi va ikkinchi tarafning uni akseptlashi yo'li bilan tuziladi. Agar taraflar o'rtasida shartnomaning barcha muhim shartlari bo'yicha kelishuvga erishilgan bo'lsa, xo'jalik shartnomasi tuzilgan deb hisoblanadi.

Xo'jalik shartnomasi shartnoma predmetini, yetkazib beriladigan tovarning (ishning, xizmatning) miqdori, sifati, assortimenti va bahosini, shartnomaning

² O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi.
SJIF: 5.051

bajarilish muddatlarini, hisob-kitob qilish tartibini, taraflarning majburiyatlarini, shartnoma majburiyatlari bajarilmaganda yoki lozim darajada bajarilmaganda taraflarning javobgarligini, nizolarni hal etish tartibini hamda taraflarning rekvizitlarini, shartnoma tuzilgan sana va joyni, shuningdek bunday turdagi shartnomalar uchun qonunchilikda belgilangan yoki taraflardan birining arizasiga ko'ra o'zaro kelishuvga erishish lozim bo'lgan boshqa muhim shartlarni nazarda tutishi kerak.³

Xo'jalik shartnomasida hisob-kitob qilish tartibi belgilanayotganda tovarlar (ishlar, xizmatlar) haqini qonunchilikda belgilanganidan kam bo'lmagan miqdorda oldindan to'lab qo'yish albatta nazarda tutilgan bo'lishi kerak.

Xo'jalik shartnomasini tuzishda taraflar tegishli turdagi shartnomalar uchun ishlab chiqilgan hamda huquqiy ekspertizadan belgilangan tartibda o'tkazilganidan so'ng e'lon qilingan o'zlarining namunaviy yoki tipovoy shartlariga (shakllariga) amal qilishlari mumkin.

Xo'jalik shartnomasini tuzilish jihatidan shartli ravishda to'rt qismga 1) kirish; 2) shartnoma predmeti; 3) shartnomanig qo'shimcha shartlari; 4) shartnomaning boshqa muhim shartlariga ajratish mumkin.⁴

Xo'jalik shartnomasining **kirish qismida** shartnomaning nomi, shartnomani imzolash vaqti va joyi; shartnoma taraflarining to'liq nomi, shartnoma bo'yicha taraflarning atalishi, shartnomani imzolayotgan shaxsning mansabi va familiyasi, unga shartnomani imzolash huquqini berish huquqini beruvchi hujjat (ustav, nizom yoki ishonchnoma) ko'rsatilishi lozim.

³ F.X. Otaxonov. Shartnomalar, da'vo arizalari, mediatsiya va hakamlik sudlari. /Amaliy qo'llanma/. T.: "Yuridik adabiyotlar publish", 2024.-480 bet

⁴ F.X. Otaxonov. Shartnomalar, da'vo arizalari, mediatsiya va hakamlik sudlari. /Amaliy qo'llanma/. T.: "Yuridik adabiyotlar publish", 2024.-480 bet

Xo'jalik shartnomasining **ikkinchi qismi** uning katta ahamiyatga ega bo'lgan shartlarni o'z ichiga oladi: shartnoma predmeti; birinchi tarafning shartnoma bo'yicha huquq va majburiyatlari; taraflarning o'z majburiyatlari bajarish muddatlari, taraflarning majburiyatlarni bajarish joyi; taraflar majburiyatlarni bajarish usullari, nizolarni hal qilish.

Ushbu shartlarning mazmuni shartnomaning turiga va uning qanday holatga nisbatan tuzilishiga bog'liq bo'ladi va Fuqarolik kodeksi hamda amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar qoidalari asosida shakllanadi.

Iqtisodiyot sohasida vujudga keladigan nizolarni hal qilish iqtisodiy sudlar sudloviga taalluqlidir. Biroq, iqtisodiy protsessual qonunchiligiga ko'ra nizolarni taraflarning kelishuviga muvofiq hakamlik sudiga ko'rish uchun topshirilishi mumkin. Shuningdek nizo yuzaga kelgan paytda taraflar kelishuviga muvofiq mediatsiya tartib-taomilini amalga oshirish orqali hal qilish tartibi ham shartnomada nazarda tutilishi mumkin.

Xo'jalik shartnomasining **uchinchi qismidagi** shartlar shundayki, ularni shartnomada ko'zda tutish majburiy emas, bular qo'shimcha shartlardir. Xo'jalik shartnomasining qo'shimcha shartlariga shartnomaning amal qilish muddati; taraflarning javobgarligi; majburiyatlarni ta'minlash usullari; shartnomani bir taraflama bekor qilishning asoslari va oqibatlari; shartnoma bo'yicha ma'lumotlarni sir saqlash haqidagi shartlar kiradi.

Shartnoma shartlari buzilgan taqdirda, taraflarning o'z majburiyatlarini bajarishlarini ta'minlash maqsadida shartnomada taraflarning javobgarligi ko'zda tutiladi. Odatda, har bir shartnomada javobgarlik kelishilgan shartlarning birini bajarmagan tarafga nisbatan neustoyka ko'rinishida sanksiya belgilanishi bilan ifodalanadi.

Xo'jalik shartnomasining qo'shimcha shartlaridan yana biri- bu majburiyatlarning bajarilishini ta'minlash usullaridir. Amaldagi qonunchilikka muvofiq xo'jalik shartnomasining bajarilishi neustoyka, garov, qarzdorning mol-mulkini ushlab qolish, kafillik, kafolat, zakalat hamda qonunchilik hujjatlarida yoki shartnomada nazarda tutilgan boshqa usullar bilan ta'minlanishi mumkin.

Xo'jalik shartnomasining **to'rtinchi qismi** o'z ichiga – taraflar o'rtasidagi munosabatlar shartnomadan tashqari yana nimalar bilan tartibga solinishini, taraflar o'rtasida aloqalar o'rnatish haqidagi, shartnoma tuzishdan oldin olib borilgan ishlar va ularning shartnoma imzolangandan keyingi holati, taraflarning rekvizitlari; shartnoma nusqalari soni; shartnoma matniga o'zgartirish kiritish tartibini; taraf vakollarining imzolarini oladi.

Taraflarning rekvizitlariga – pochta indeksi, manzili, elektron pochta manzili, hisob-kitob raqami, bank muassasining nomi, kodi, MFO, soliq to'lovchining identifikatsiya raqami, yuklash rekvizitlari kiradi va ular shartnomada aniq ko'rsatilishi shart.

Xo'jalik shartnomasi qonunda ko'rsatilgan hollarda va taraflardan birining talabi bilan notarial tasdiqlanishi shart. Amaldagi qonunchilikka ko'ra ayrim xo'jalik shartnomalari davlat ro'yxatidan o'tkazilishi lozim. Masalan, yer uchastkalari va boshqa ko'chmas mulk bilan bog'liq xo'jalik shartnomalari (boshqa shaxsga berish, ipoteka, uzoq muddatli ijara) davlat ro'yxatidan o'tkazilishi kerak.

Shartnomaning notarial shakliga yoki uni davlat ro'yxatidan o'tkazish talabiga rioya qilmaslik xo'jalik shartnomasining haqiqiy emasligini keltirib chiqaradi. Bunday shartnoma o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmaydi.⁵

Demak, fuqarolik huquqiy munosabatlarda xo'jalik shartnomalari muhim rol o'ynaydi va ushbu shartnomalarni amalga oshirish taraflar o'rtasida o'zaro kelishuv asosida belgilanishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi.
2. "Xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 29.08.1998 yildagi 670-I-son.
3. V.R.Topildiyev. Fuqarolik huquqi. Darslik. Umumiy qism-Toshkent; Yuridik adabiyotlar publish. 2022-yil.- 592-bet
4. F.X. Otaxonov. Shartnomalar, da'vo arizalari, mediatsiya va hakamlik sudlari. /Amaliy qo'llanma/. T.: "Yuridik adabiyotlar publish",2024.-480 bet

⁵ "Xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining shartnomaviy-huquqiy bazasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 29.08.1998 yildagi 670-I-son.
SJIF: 5.051